

BOLALARNING AQLIY QOBILIYATLARINI TARBIYALASHNING OILA MUHITIDA SHAKLLANISHI**Tojiboyeva Zumradxon Ibragimovna***Andijon viloyati Bo'ston tumani 2-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi***ANNOTATSIYA**

Aql-kishining o'z idroki qalbi va fikri orasida dunyoviy, hayotiy haqiqatlarni anglash va ularga o'z faolyatida ma'naviy – insoniy nuqtai nazaridan amal qilish imkonini beruvchi va inson kamolotining harakatlantiruvchi kuchi bo'lib uning yordamida odam hayotda o'z o'rni va nufuziga ega bo'ladi.

Kalit so'zla. aqliy qobiliyat, aqliy tarbiya, rivojlanish, maktabgacha tarbiya, oila tarbiyasi, aqliy bilim, aqliy talim, Y.A.Komeniskiy, ona tarbiyasi, o'qituvchi mahorati.

KIRISH

Aqlan zukko, kreativ qobiliyatli, izlanuvchan, mustaqil mulohaza yurituvchi o'g'il va qizlarga eng qulay shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratish, ularning hayot hamda faoliyat ko'rsatayotgan mikromuhitidan o'zoqlashuvini amalga oshirish, maxsus tashkil qilingan, hozirgi zamon talablariga javob beruvchi o'quv - tarbiyaviy, metodik vositalar, asboblari, qurollar bilan jihozlangan bilim maskanlarida o'qitish - bu davr talabidir.

Aqliy jihatdan rivojlangan, yuksak qobiliyat va iste'dodli o'quvchilar, talabalar jamiyatning ilmiy - texnik taraqqiyotini harakatga keltiruvchi ulkan kuch - quvvat bo'lib, ular qadriyat, ma'naviyat, ruhiyat va fanda, madaniyat, san'at va hunarmandchilikda milliy imkoniyatlarni jahon standarti darajasiga olib chiqa oladigan qudratga egadir. Mazkur nuqtai nazardan muammoga yondashish iste'dodli yoshlarni izlab topish, ularga oqilona ko'rsatma berish, muayyan yunalishga boshqarish maqsadga muvofiq, chunki ularning har kaysisiga xos bo'lgan induvidual hususiyatlar, ichki kuch-quvvat, yashirin imkoniyatlarini ochish, takomillishtirish, ta'sir o'tkazuvchi omilkor vositalar topish, ya'ni ularni jamiyat ehtiyoji, talabi, rivojlanish imkoniyatiga mos ravishda maqsadga muvofiq yunaltirish halqlarning azaliy orzu-umidlari, istiqbol rejalari, xohish irodalarini ushalish negizidir.

Bolalar aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish kerak:

- Ta'lim muassasalarida zamonaviy texnika vositalari bilan darslarni tashkil etish ta'lim oluvchilar intellektini rivojlantiradi:

- Turli xil to'garak, klublar faoliyat ko'rsatishi va bolalarning ularda qatnashish imkoniyatini yaratish:

- Shaxslararo o'zaro muloqot o'rnatishning uzluksizligi va oilada iliq psixologik muhitning hukm surishini ta'minlash:

- Turli televizion viktorinalar, bahslar, tortishuvlar, zukkolik, ijodkorlik, tezkorlik bo'yicha musobaqalar tashkil etish va ularda ishtirok etish imkoniyatini yaratish:

- Ortiqcha informatsiya, xabarlar ko'lamini kamaytirish (video, aftomat o'yinlar, kompyuter o'yinlar), zararli odatlar (ichish, chekish, narkotik moddalar) bilan shug'ullanishning oldini olish

Jamiyat talabi har tomonlama yetuk yoshlarni tarbiyalash ekan, bu talabni amalga oshirishda barcha kuch-quvvatni yig'ib, yoshlarning har tomonlama yetukligi uchun shart-sharoitlarni yaratish uchun barcha mas'uldir. Aqliy tarbiya - tabiatan berilgan aqliy kuch, ruhiy holat, biluchanlik va faolyat ekanligini rivojlantirish natijasida insonda mustaqil fikr yuritib oldiga maqsad qo'ya olish hamda ko'zlagan maqsadiga yetishish qobiliyatini shakllantirishdir. O'quvchilarning aqliy tarbiyasini rivojlantirishda mahall, oila ayniqsa maktabning o'rni kattadir. o'quvchilarni oilada so'ng esa boshlang'ich sinflardan boshlab aqliy tarbiyasini rivojlantirib boorish kerak. O'qituvchi o'quvchining aqliy tarbiyasini rivojlantirishda metodlardan foydalanishi lozim masalan: kuzatish metodi, suhbat metodi, tushuntirish metodi rag'batlantirish tanbeh berish maqullash namuna ko'rsatish bahs – munozara ishontirish metotlari. Yosh avlodni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan obektiv zaruratdir.

Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri. Aqliy tarbiyalanishning oxiriga kelib bolalar tevarakatrof haqidagi bilimlarga va tushunchalarga ega bo'ladi va asosiy fikrlash jarayonlarini egallab oladilar. Faqat yaxshi tashkil etilgan faolyat jarayonidagina to'laqonli aqliy rivojlanish sodir bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi va tarbiyachilarning asosiy vazifasi bolaga muayyan maqsadni ko'zlab tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun kerakli sharoit yaratishdir.

Ta'lim jarayonida bolalarda o'quv faoliyati asoslari hosil qilinadi. Ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun muhim shart- sharoitlar yaratiladi. Hayot ta'limining amalga oshirish taqozo etilmoqda Birinchi yo'l - bolalarning bilim, malaka ko'nikmalarini kattalar bilan o'zaro munosabatda bo'lish orqali egallab borishidir. Bu muomala, mehnat faoliyati vas hu kabilar bilan belgilanadi.

Ta'limning ikkinchi yo'li - maxsus tayyorgarligi bor kishilarning maxsus o'quv muassasalarida bolalarni kerakli bilim, malaka ko'nikmalar bilan rejali ravishda qurollantirib borishdir bunday yo'l bilan ta'lim berishdan maqsad yosh avlodni zamonaviy ishlab chiqarish, jamiyatning ijtimoiy - siyosiy, madaniy hayotida faol qatnashish uchun zarur bo'lgan fan yutuqlari bilan tanishishdir.

Aqliy tarbiyani berishda maktabgacha yoshdagi bolalardan boshlansagina yaxshi natijaga erishsa buladi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarga aqliy

ta'lim berish pedagogikada ilk bor chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) tomonidan yaratilgan. Y.A.Komenskiy 6 yoshgacha bo'lgan bolalarga ta'lim va tarbiya berish mumkunligini ko'rsatib berdi. Y.A.Komenskiy 19 bo'limdan iborat maktabgacha ta'lim dasturini tuzdi.

Masalan u tabiatshunoslik suv, yer, havo, olov, yomg'ir, qor, muz, tosh, o't qum va boshqalar haqida bilim berish lozimligini, astronimiya, geografiya, optika, va boshqa sohalarida o'quvchilarga bilim berish kerakligi asoslab berdi.

Bolalar bog'chasida beriladigan ta'lim bolalarning maktabda oladigan bilimlari bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi u o'zining "onalar maktabi" kitobida bolalarni tarbiyalash va o'qitish dasturi hamda metodikasini juda sinchiklab ishlab chiqqan, shu bilan Y A Komenskiy maktabgacha tarbiya pedagogikasining mustaqil fan sifatida shakllanishiga asos soldi.

O'tgan asrning oxirida mamlakatda o'rnatilgan jamiyatdagi qadriyatlar tizimini sarson qilgan haqiqiy madaniy va ma'naviy inqilob ro'y berdi. Oila instituti bolaning axloqiy rivojlanishining asosi sifatida so'roq qilindi. Bu yosh avlodga eng yaxshi ta'sir ko'rsatmadi. O'smirlar tajovuzkor, nazoratga olinmagan.

Aqliy rivojlanish- o'qituvchilarning aqliy kuchlarini rivojlantirish va bola haqida fikrlovchilar, aqliy harakatlar va kognetiv qobilyatlar tizimini shakllantirish bo'yicha maqsadli faoliyatidir.

XULOSA

Aqliy qobiliyat umuman olganda bolaning manfaatlariga, uning ma'naviy ko'rinishini keltirib chiqaradigan his - tuyg'ulari va boshqa barcha xususiyatlarida aks etadi. O'quvchilarning aqliy ta'lim va tarbiyasini soddalashtirgan holda ish yuritib, iloji boricha ko'proq ma'lumot berish uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirish zarur. Maktab va ota-onalarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish kichik va katta yoshdagi o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash usullari va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari hisoblanadi. Maktab bugungi kunda yosh avlodni ma'naviy tarbiyalash borasida ulkan ishlarni amalga oshirmoqda. Ko'rinishlar yana din o'rganishga o'tadi. Ota-onalarning vazifasi, o'qituvchilar bilan birgalikda, yosh bo'lmagan olamlarga haqiqat donini sarmoya qilishdir. O'quvchilar o'quv idrok etish faoliyatlarini boshharishga o'rganib olish uchun bilimlarni o'zlashtirish jarayoni tuzilishini yaxshi tasavvur etish, o'quvchilar tomonidan bilimlarning egallash bosqichlarini bilishi zarur: idrok etish, o'quv materialini anglab yetish, mustahkamlash, amaliy faoliyatida bilimlarini qo'llash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. U.Mahkamov. Ahloq-odob saboqlari.-T., „Fan“, 1994
2. K.O.Matanazarova „Tarbiyaviy ishlar metodikasi“ darslik Toshkent 2014.
- a. Jo'rayev „Tarbiyaviy darslarni o'tish“ T- „O'qituvchi“

4. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In *Conference Proceedings* (pp. 41-43).
5. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(6).

